

List prezidentovi Rudolfovi Schusterovi

Ladislav Kováč

Vážený pán prezident,

Posielam Ti svoj list verejne – jeho obsah sa týka nie iba nás dvoch. Poznali sme sa po Novembri 1989. Do Tvojich rúk predsedu SNR som zložil sľub ako minister školstva. Potešilo ma, že si bol priaznivo naklonený nášmu návrhu, aby novostavba na Hradnom vrchu, pôvodne plánovaná pre SNR, sa stala sídlom medzinárodnej univerzity. Zblížila nás spoločná snaha položiť základy pre normálnu spoločnosť. V tom zmysle som chápal Tvoje rozhodnutie vystúpiť z komunistickej strany a tak som mu rozumel aj z popisu v Tvojej autobiografickej knihe „Ultimátum“ (Svoboda a Forpex, Praha 1997, str. 263, 274). Po prvých slobodných voľbách sa naše cesty rozišli. Stretli sme sa až v októbri 1997, keď si bol hosťom stretnutia členov prvej ponovembrovej vlády. Tam som bol prekvapený Tvojím príhovorom: vyznával si sa zo svojej komunistickej minulosti a svoje vystúpenie z komunistickej strany si vysvetľoval ako krok vynútený funkcionármi VPN. Neskôr, už ako prezident SR, si novinárom povedal, že sa hrdo hlásiš k tomu, že si bol členom Ústredného výboru komunistickej strany (Národná obroda 22.4.1999).

Nedávno som náhodou dočítal naraz dve knihy. Tvoje „Ultimátum“ a knihu J. Škvoreckého „Dvě vraždy v mém dvojím životě“ (Železný, Praha 1996). Škvorecký v beletrizovanej podobe popisuje životný príbeh svojej ženy. Manželia Škvoreckí boli v časech husákovskej normalizácie nútení emigrovať. V Kanade založili nakladateľstvo, v ktorom vydávali knihy spisovateľov, čo boli v Československu perzekvovaní a nemohli publikovať. Škvoreckého manželka sama prepisovala rukopisy na stroji, robila tlačové korektúry a starala sa o distribúciu kníh. Na vlastnú tvorbu sa jej, talentovanej spisovateľke, času nedostávalo. Obetovala sa pre iných. Po páde komunistického režimu objavila svoje meno na Cibulkovom zozname agentov Štátnej bezpečnosti. Nejaký eštabák, ktorý ju v časech jej mladosti vydieral, zaevidoval ju ako agentku. Odvtedy bola táto obdivuhodná žena vystavená klebeteniu, ponižovaniu, urážkam. A aj keď sa jej podarilo v súdnom procese svoje meno očistiť, zostala zlomenou osobnosťou: hrdinka Škvoreckého knihy prežívala poníženie v podobe ťažkých depresií, ktoré utápala v alkohole.

Škvorecký uvádza prípady iných ľudí, ktorých eštabáci bez ich vedomia viedli ako agentov ŠtB. Lustračný zákon zasiahol do života mnohých z nich. Škvorecký upozorňuje aj na to, že v zozname agentov ŠtB temer niet komunistov (hoci je plný tých, čo boli v normalizačných čistkách zo strany vylúčení) – prečo by aj tam mali byť, keď poskytnúť na požiadanie pracovníka ŠtB údaje o komkoľvek a čomkoľvek bolo predsa povinnosťou člena strany! Vo svojom „Ultimáte“ sa aj Ty zmieňuješ o lustračnom zákone. Na jeho základe Ťa v apríli 1992 odvolali z funkcie veľvyslanca v Kanade. Veľmi sa Ťa to dotklo. Takto v knihe popisuješ svoju reakciu: „Nemôžem sa vrátiť do krajiny, aj keď je to moja vlasť, v ktorej sa porušujú ľudské práva a obmedzuje slobodný rozvoj človeka, do krajiny, v ktorej nemám rovnaké možnosti ako ostatní, kde ma trestajú, bez toho aby mi dokázali previnenie, kde som diskriminovaný iba preto, že som bol príslušníkom a funkcionárom politickej strany“ (str. 446).

Neviem, či si sa so Škvoreckými v Kanade stretol. Ale vedel si určite, že títo ľudia boli vyhnaní z komunistického Československa, hoci boli celkom nevinní. Vyhnaní z krajiny, kde

boli porušované základné práva státisícov ľudí, z ktorých mnohí boli bezdôvodne a protizákonne odvolávaní z funkcií a prepúšťaní zo zamestnania. S agentom ŠtB, čo Škvoreckého manželku pošpinil a vlastne ako osobnosť zabil, si samozrejme nemal nič spoločné. Lenže ŠtB si vymyslela a aj ju riadila práve tá organizácia, ktorej Ty si bol nie iba členom, ale vysokým funkcionárom. A stanovky tejto organizácie nepripúšťajú výhovorku nikoho, kto v nej bol. Hovoria jasne: „Člen strany je povinný (...) byť aktívnym bojovníkom za splnenie straníckych uznesení. Nestačí, aby člen strany iba súhlasil so straníckymi uzneseniami, člen strany je povinný bojovať za uskutočnenie týchto uznesení. (...) Nepravdivosť komunistu voči strane a klamanie strany (...) sú nezlúčiteľné so zotrúvaním v radoch strany.“

V závere „Ultimáta“ popisuješ svoj návrat z Kanady na Slovensko: „Čírou náhodou, alebo to možno chcel osud, toho istého dňa, keď došlo k môjmu odvolaniu, mala v Slovenskom rozhlase premiéru moja dvojdielna rozhlasová hra Bocatius. (...) Ján Bocatius nezradil svoje presvedčenie, aj keď mu hrozili smrťou. (...) Keď som si za svoj vzor zvolil práve tohto vynikajúceho muža, ani na okamžik mi nenapadlo, že by som sa s ním mohol zrovnávať, najmä pokiaľ ide o jeho literárne umenie alebo pedagogické výsledky...“ (str. 464-466). Ak si si za svoj vzor zvolil Bocatia, kladieš na náš nemožne ťažkú požiadavku, aby sme Tvojmu rozprávaniu a konaniu rozumeli. Ty si nás predsa, už ako prezident, presviedčal, že si vždy bol veriacim katolíkom. Aj vtedy, keď si bol funkcionárom strany, ktorá vo svojich stanovách určovala, že člen strany je povinný „rozhodne bojovať proti (...) náboženským predsudkom, malomeštiackym návykom a iným prejavom, ktoré sú cudzie marxizmu-leninizmu“. Akým to budeš novým Bocatiom pre nejakého budúceho Schustera-spisovateľa?

Prekvapuje ma, že sa v Tvojom okolí nenájdu ľudia, čo by Ťa na tieto do očí bijúce rozpornosti upozornili. Minimálne by stačilo mlčať. Rovnako Ti asi chýbajú poradcovia, čo by Ťa varovali pred chybnými rečami a krokmi v týchto dňoch, po Tvojom návrate z liečenia v Innsbrucku. Je možné, že lekári na Slovensku neurobili toľko pre Tvoju záchranu, ako ich rakúski kolegovia. Všetci ale vieme v akom zlom stave naše zdravotníctvo je. Kto je za tento stav zodpovedný? Obávam sa, že odpoveď na túto centrálnu otázku Ti, vážený pán prezident, celkom uniká. Za toto všetko je totiž zodpovedná komunistická strana Československa.

Po štyri desaťročia režim, ktorý táto strana zaviedla a udržovala, vypotreboval hmotný a duchovný kapitál tejto krajiny. Najprv prehajdákalo to, čo vytvorili predchádzajúce generácie a potom začal generovať vnútorný dlh. Chátrajúce budovy škôl a nemocníc, chýbajúce vybavenie, zostarnutá dopravná infraštruktúra, technicky zaostalé stroje vo fabrikách, znečistené prostredie – to je hmotný vnútorný dlh. Skorumpovaná polícia a súdnictvo, rozkrádanie, nedbalosť a lenivosť v zamestnaní, dvojtvárnosť a cynizmus, rodinkárstvo a rodáctvo, dokonca aj rozpad noriem slušného správania – to je duchovný vnútorný dlh. Áno, ľud mal plnú zamestnanosť, sociálne istoty, na okrajoch miest vyrástli panelákové sídliská a vidiek zakvitol tisíckami rodinných domov a víl. Ale to bolo možné len preto a dovedy, kým bolo z čoho brať a rozkrádať a kým bolo možné zaťažovať vnútorným dlhom budúcnosť. Kým existoval rozsiahly sovietsky trh a kým hospodárstvo držala pri živote nelegálna a demoralizujúca šedá ekonomika. Jednoduchý človek z vidieka, čo v chudobe vyrástol a za komunizmu vystaval priestorné rodinné domy pre seba, potom pre deti a nakoniec i pre vnukov, nemohol vedieť, z čoho sa prerozdeľovali peniaze, aby stavebný materiál bol tak lacný a z čoho pochádzali stavebné pôžičky. Ani ho netrápilo, odkiaľ fuškári, čo mal na stavbe, nabrali materiál a prečo neplatili dane. A predsa iba vtedy začne u nás politická normálnosť, keď aj on naplno pochopí, že dnešné ťažkosti sú nevyhnutnou prvou splátkou za toto komunistické šafárenie a že ďalšie vysoké splátky budú platiť jeho deti, vnuci a pravnuci. A že inej cesty niet.

Po normalizačných čistkách, keď nás povyhadzovali zo zamestnania, dostali sme prácu v pezinskej psychiatrickej liečebni traja postihnutí: vedľa biochemika, čo sa vyznal do

mikroorganizmov, právnik, bývalý predseda Najvyššieho súdu. Tretím bol Igor Kutlík, predtým profesor patologickej anatómie na lekárskej fakulte v Košiciach. Vraj býval postrachom košických medikov: veľa vedel a veľa žiadal. Nevie, kto po ňom nastúpil vyučovať anatómiu na košickej medicíne a nevedel by som ani posúdiť jeho odbornosť. Ale viem posúdiť, kto po čistkách učil v Košiciach budúcich lekárov chémiu a biochémiu: muž bez väčších znalostí, málo schopný, bezzásadový, ale zato horlivý funkcionár strany. Ako primátor Košíc a člen mestského i krajského výboru strany si ho asi osobne poznal. A ak rovno do funkcie vedúceho katedry nemenoval, tak minimálne na túto funkciu schválil.

Ak lekári, ktorí Ťa operovali, prípadne dosť dobre nepoznali anatómiu čriev, ak prípadne nevedeli zvoliť správne antibiotiká, kto za to môže? Profesor Kutlík (však predseda, keby bol vstúpil do strany a keby bol v čistkách priznal, že vstup ruských vojsk v r. 1968 bola bratská pomoc a nie okupácia, mohol ostať na fakulte!)? Kto asi môže za ten úžasný úpadok vzdelanosti, mravnosti a slušnosti, ku ktorému na Slovensku došlo po normalizačných čistkách?

Ja viem, pán prezident, Ty za tie čistky, ani za tie konkrétne v Košiciach, nemôžeš. Veď sám si ich postihu vyhol iba o vlások, tak, že Ťa zachránila Tvoja známa, čo sa stala predsedníčkou celozávodného výboru strany. Ako nám vo svojom svojej knihe vysvetľuješ, mal si vtedy šťastie, že predsedníčka strany pochádzala z Oravy, tak ako Tvoja manželka („Ultimátum“, str. 122). Ale možno práve tento smutno-smiešny príbeh rodáckej solidarity medzi predsedkyňou strany a manželkou funkcionára určeného na odstrel by sa mal stať paradigmou celej iracionálnosti a absurdnosti komunistického režimu. Ba priam vstúpiť do učebníc: obludná inštitúcia, vymyslená a stvorená síce konkrétnymi ľuďmi, ale potom už žijúca vlastným životom, fungujúca temer nezávisle od ľudí, ako legendárny Golem naslepo určovala ľudské osudy, nivočila predsavzatia, životné plány, ideály, charaktery.

Tak jednoduché to samozrejme nebolo. Kto sa nepretvaroval, kto sa neohol, obišiel horšie ako ten, čo to dokázal. Kto však tu žil, aj keď postihnutý a perzekvovaný, tiež musel robiť kompromisy, ak chcel prežiť. Nik z nás nie je nevinný; kvári nás minimálne to, čo Jaspers nazval „metafyzickou vinou“. Môžeme sa vzájomne iba ľutovať. Hanbiť sa za dobu, v ktorej nás netvorná inštitúcia komunistickej strany zbavovala ľudskosti; tých hore možno dokonca viac ako tých, čo boli dolu. To je ten dôvod, prečo nechápem ako Ty, prezident demokratického štátu, môžeš byť hrdý na to, že si bol členom a vedúcim funkcionárom tejto inštitúcie: veď sám si bol tiež iba jej mravným otrokom – akokoľvek sociálne a hmotne privilegovaným.

Tak isto nechápem, ako môžeš, po svojej trpkéj skúsenosti so stavom nášho zdravotníctva, vidieť riešenie v tom, že sa u nás opäť zriadi zvláštna nemocnica pre politikov. Veď dnes politikmi nie sú viac ľudia, čo si politickú moc uzurpovali, ale tí z nás, ktorým sme svoju moc ako občania na dočasnú dobu zverili. Dotýka sa ma to osobne: v novembri 1989 som sa cez televíziu obrazovku pokúšal presvedčiť robotníkov, aby sa zúčastnili generálneho štrajku, práve poukazom na prepych štátneho sanatória. Ak pôjdu peniaze, ktorých je tak málinko, na špeciálnu výbavu pre obnovené štátne sanatórium, nebude zbytok stačiť ani len na injekčné striekačky a posteľné prádlo v ostatných nemocniciach. A ak sa kvôli tomu z rozpočtu zdravotníctvu pridá, bude treba ubrať inde. Napr. školstvu, ktoré tiež melie z posledného. Pokiaľ má regenerácia našej spoločnosti, mravná nemenej ako materiálna, byť záležitosťou všetkých občanov a ak chceme obnoviť právny štát, potom musíme ostať solidárni v spoločnej biede. Alebo sa má vtip, ktorým si za komunizmu robili ľudia posmech z mocipánov, obnoviť v novej variante: „Štátne sanatórium je nemocnica, v ktorej sa liečia slovenskí občania prostredníctvom svojich demokraticky zvolených zástupcov“?

Ak si toto všetko otvorene nepovieme, utvrdzovali by sme presvedčenie, ktoré, zdá sa, začína u mladej generácie narastať: že v živote sú úspešní a šťastní a požívajúci spoločenské uznanie a prestíž takí ľudia, čo sledujú iba svoj osobný záujem, prispôsobiví, schopní

akejkoľvek pretvárinky, aj keď zakrývanej poctivým sebaklamom. Že i za komunizmu najrozumnejšou stratégiou bolo vstúpiť do komunistickej strany a pritom si jedno myslieť a druhé hovoriť a dravo sledovať osobnú kariéru.

Desať rokov postkomunizmu ako by bolo dávalo za pravdu takýmto názorom. Lenže postkomunizmus je stále ešte iba najvyššie štádium komunizmu. Treba, aby sme mladých ľudí uistovali, že inštinkt, čo v sebe nesú, viera na ideál a snaha o mravnú integritu, oddanosť nadosobným hodnotám nie je bludom, ani omylom. Ten inštinkt je v nich, lebo je to zabudovaná evolučná skúsenosť človeka a kultúry. Len vďaka nemu si moderné spoločnosti udržiujú stabilitu a zároveň sa rozvíjajú. My, poškodení komunizmom, sa už moc nezmeníme; mali by sme ale mladým ľuďom poctivo ukázať, čím naša spoločnosť prešla a v akom stave sa stále ešte nachádza. Musíme v nich upevňovať presvedčenie, že nie iba dokončenie ekonomickej reformy, ale najmä presadenie európskych kultúrnych hodnôt nás môže vytiahnuť zo závozu.